

УДК 657.411

*Олена Колумбет,
Ольга Харченко*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Досліджено економічну сутність власного капіталу підприємства та визначено його функції. Розкрито особливості формування окремих складових власного капіталу підприємства та їх вплив на його динаміку і структуру.

Ключові слова: власний капітал підприємства, статутний капітал, пайовий капітал, додатковий вкладений капітал, інший додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток (непокритий збиток), неоплачений капітал, вилучений капітал.

Исследовано экономическую сущность собственного капитала предприятия и определены его функции. Раскрыты особенности формирования отдельных составляющих собственного капитала предприятия и их влияние на его динамику и структуру.

Ключевые слова: собственный капитал предприятия, уставный капитал, паевой капитал, дополнительный вложенный капитал, прочий дополнительный капитал, резервный капитал, нераспределенная прибыль (непокрытый убыток), неоплаченный капитал, изъятый капитал.

The economic essence of property asset of enterprise is investigated and its functions are determined. The special features of separate constituents of property asset of enterprise and their influence on its dynamics and structure are exposed.

Keywords: equity company, share capital, share capital, additional paid-in capital, other additional capital, reserve capital, retained earnings (accumulated deficit), unpaid capital Redeemed capital.

Актуальність теми. Наявність капіталу є умовою створення та розвитку бізнесу. Підприємство, що відокремлено від інших здійснює господарську діяльність, має володіти капіталом. Структура і динаміка власного капіталу є найсуттєвішим показником, що визначає фінансовий стан підприємства. За ринкових умов господарювання, коли господарська діяльність підприємства і його розвиток здійснюються на принципах самофінансування, а через нестачу власних фінансових ресурсів – за рахунок позикових коштів, важливо дати аналітичну оцінку фінансової незалежності підприємства від зовнішніх джерел.

Власний капітал є економічною категорією, яка значно поширена в системі фінансового менеджменту підприємства. Водночас економічна сутність та еволюція цієї категорії свідчить про те, що вона була відома ще задовго до зародження меха-

© Колумбет О. П., Харченко О. В., 2012

нізму управління фінансами підприємств. Власний капітал становить фінансову основу створення і розвитку підприємства будь-якої форми власності та організаційно-правової форми. Він є одним із найважливіших факторів будь-якої економічної діяльності фірми. Процес інвестування власного капіталу та залучення позикових коштів для отримання прибутку лежить в основі фінансової діяльності усіх суб'єктів підприємництва. Динаміка власного капіталу може засвідчувати про якість фінансового менеджменту на підприємстві. Структура та ефективність використання власного капіталу підприємства безпосередньо впливають на формування добробуту його власників. Адже власний капітал підприємства є головним вимірником його ринкової вартості.

Власний капітал є одним із найважливіших об'єктів фінансового та управлінського обліку, які є основою інформаційного забезпечення фінансового менеджменту. Він є також об'єктом фінансового аналізу підприємства. Роль показника «власний капітал» для підтримання нормального фінансового стану підприємства настільки значуща, що він отримав законодавче підтвердження в Цивільному кодексі України, зокрема в частині вимог щодо співвідношення статутного капіталу та чистих активів господарських товариств [2]. У зв'язку з цим дослідження питань формування власного капіталу підприємства має особливу актуальність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням його сутності як економічної категорії в теоретичному і практичному аспектах, його формуванням та використанням в компанії займалися вітчизняні та зарубіжні вчені в різні часи економічного розвитку країн. У сучасних умовах найвідомішими розробками, присвяченими проблемам власного капіталу підприємства, є праці І. Бланка, Ю. Бріггема, Ю. Воробйова, О. Єфимової, В. Ковальова, В. Савчука та інших учених-економістів.

Мета статті – виділити основні теоретичні і практичні аспекти економічної сутності й особливості формування власного капіталу підприємства.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши різні думки авторів щодо поняття власного капіталу підприємства, робимо висновок, що сучасна теорія і практика фінансового менеджменту не має його загальноприйнятого визначення. Власний капітал відповідно до п. 3 П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» та п. 4 П(С)БО 2 «Баланс» становить частину в активах підприємства, яка залишається після вирахування його зобов'язань [3; 4].

Згідно з П(С)БО 2 «Баланс» власний капітал підприємства містить такі елементи: статутний капітал, пайовий капітал, додатковий вкладений капітал, інший додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілений прибуток (непокритий збиток), неоплачений капітал, вилучений капітал [4]. Такий склад власного капіталу відображає наявність його частини, інвестованої засновниками у момент створення підприємства, та частини, одержаної в результаті ефективної діяльності, насамперед нерозподіленого прибутку, суми дооцінки необоротних активів, а також додаткового вкладеного капіталу.

Особливості формування окремих складових власного капіталу підприємств зумовлюються нормами законодавства щодо організаційно-правових форм підприємств та форм їх власності, а також щодо порядку формування і руху власного капіталу. Функції власного капіталу підприємства визначаються його економічною сутністю. Власний капітал є основою для створення підприємства і його подальшої діяльності. При цьому він виконує такі функції:

- довгострокового фінансування, тому що необмежено перебуває у розпорядженні підприємства;

- фінансування ризику – власний капітал використовується для фінансування ризику, на який не погоджуються банківські установи й інші кредитори;
- самостійності й влади – величина власного капіталу обумовлює ступінь незалежності підприємства;
- розподілу доходів – частки окремих власників у капіталі є основою при розподілі фінансового результату.

Укрупнено можна виділити оперативну, захисну та регулятивну функції власного капіталу, які спрямовані відповідно на забезпечення безперервної діяльності підприємства, відшкодування в разі необхідності великих збитків і дотримання встановлених вимог щодо здійснення фінансової діяльності.

Основу власного капіталу більшості підприємств становить статутний капітал. Дані про його розмір та зміни, як правило, фіксуються в установчих документах і вносяться в Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. У процесі діяльності статутний капітал може бути збільшений або зменшений. Збільшення статутного капіталу здійснюється за рахунок додаткової емісії корпоративних прав, додаткових вкладів, реінвестиції дивідендів та прибутку. Згідно зі ст. 86 Господарського кодексу України вкладями учасників та засновників господарського товариства можуть бути будинки, споруди, обладнання та інші матеріальні цінності, цінні папери, права користування землею, водою та іншими природними ресурсами, будинками, спорудами, а також інші майнові права (включаючи майнові права на об'єкти інтелектуальної власності), кошти, в тому числі в іноземній валюті. Вклад, оцінений у гривнях, становить частку учасника та засновника у статутному фонді товариства. Порядок оцінки вкладів визначається в установчих документах господарського товариства, якщо інше не передбачено законом [1].

Збільшення статутного капіталу АТ відбувається завдяки збільшенню кількості акцій за номінальною вартістю, або збільшенню номінальної вартості акцій. Зменшення статутного капіталу здійснюється внаслідок зменшення кількості акцій за номінальною вартістю або зменшення номінальної вартості акцій (внаслідок їх викупу з подальшим анулюванням).

У загальному порядок формування капіталу та його особливості залежно від організаційно-правової форми підприємства наочно зображено у табл. 1.

Основу власного капіталу деяких підприємств (споживчих товариств, колективних сільськогосподарських підприємств, житлово-будівельних кооперативів, кредитних спілок тощо) становить пайовий капітал. Він формується за рахунок пайових внесків. На відміну від статутного капіталу розмір пайового капіталу не фіксується в статуті підприємства. Механізм формування пайового капіталу окремих підприємств аналогічний механізму формування статутного капіталу [9]. Підприємство може формувати тільки або статутний, або пайовий капітал. Деякі підприємства (приватні підприємства, об'єднання підприємств або громадян тощо) не формують ні статутного, ні пайового капіталу. Зміни в додатковому вкладеному капіталі можуть мати певний вплив на власний капітал низки підприємств. Хоча на більшості підприємств цей елемент власного капіталу взагалі відсутній або становить мізерну величину [10]. Збільшення додаткового вкладеного капіталу акціонерних товариств відбувається за рахунок зростання вартості реалізації емітованих акцій та її перевищення над їх номінальною вартістю. Збільшення цього елемента власного капіталу в інших підприємств здійснюється за рахунок інвестування капіталу засновниками понад зафіксований розмір статутного капіталу. Зменшення додатково вкладеного

капіталу відбувається внаслідок списання витрат на випуск або придбання інструментів власного капіталу.

Таблиця 1. Особливості формування капіталу на підприємствах основних організаційно-правових форм*

Організаційно-правова форма підприємства	Установчі документи	Виконавчі органи	Назва капіталу	Порядок формування капіталу
1	2	3	4	5
Акціонерне товариство (ПАТ, ПрАТ)	Установчий договір, статут	Правління або інший орган, передбачений статутом, на чолі з головою правління	Статутний капітал	Сума акцій акціонерів рівної номінальної вартості, але не менше суми, еквівалентної 1250 мінімальним заробітним платам
Товариство з обмеженою відповідальністю (ТзОВ)	Установчий договір, статут	Колегіальний (дирекція), або одноосібний (директор)	Статутний капітал	Сума часток учасників, яка повинна становити не менше суми, еквівалентної 100 мінімальним заробітним платам
Товариство з додатковою відповідальністю (ТзДВ)	Установчий договір, статут	Колегіальний (дирекція), або одноосібний (директор)	Статутний капітал	Сума часток учасників, яка повинна становити не менше суми, еквівалентної 100 мінімальним заробітним платам
Повне товариство	Установчий договір, статут	Усі учасники (засновники), або один чи декілька з них, які виступають від імені товариства	Складовий капітал	Сукупність внесків учасників відповідно до установчого договору у сумі, необхідній для забезпечення діяльності підприємства
Командитне товариство	Установчий договір, статут	Виключно учасники з повною відповідальністю	Складовий капітал	Сукупність внесків учасників відповідно до установчого договору у сумі, необхідній для забезпечення діяльності підприємства

* - Джерело, власна розробка автора.

Величина та структура власного капіталу підприємства може змінюватися в результаті переоцінки активів. Збільшення іншого додаткового капіталу здійснюється за рахунок до оцінки основних засобів, незавершеного будівництва, нематеріальних активів, а також за рахунок безоплатного отримання необоротних активів. До зменшення іншого додаткового капіталу призводить уцінка зазначених необоротних активів, нарахування амортизації та вибуття необоротних активів, до яких належить додатковий капітал.

Важливим фактором, який впливає на стан власного капіталу, є чистий прибуток (збиток) підприємства. Чистий прибуток може бути спрямований на виплати власникам, у статутний або пайовий капітал, – у резервний капітал. Виплати дивідендів, або процентів на паї зменшують власний капітал підприємства. Збільшення статутного (пайового) та резервного капіталу за рахунок нерозподіленого прибутку спричиняють лише внутрішній перерозподіл сум власного капіталу підприємства. Нерозподілений збиток підприємства зменшує розмір його власного капіталу.

Частина статутного капіталу підприємства певний час, до закінчення його формування, може залишатися неоплаченою. Неоплачений капітал зменшує загальний розмір власного капіталу підприємства. Так, за наявності заборгованості власників (учасників) по внесках у статутний капітал розмір власного капіталу підприємства, або вартість його чистих активів, буде меншою від статутного капіталу за умови нульової арифметичної суми інших елементів власного капіталу. Хоча практично така ситуація на сьогодні може виникати нечасто [10].

Відповідно до п. 14 П(С)БО 5 «Звіт про власний капітал» власний капітал підприємства може зменшуватися в результаті виходу учасника, викупу або анулювання викуплених акцій акціонерним товариством, зменшення номінальної вартості акцій [5]. За наявності вилученого капіталу розмір власного капіталу підприємства, або вартість його чистих активів, буде меншою від статутного капіталу за умови нульової арифметичної суми інших елементів власного капіталу [10].

Норми частини четвертої ст. 144 та частини третьої ст. 155 Цивільного кодексу України встановлюють необхідність порівнювати чисті активи, вартість яких дорівнює сумі власного капіталу, та статутного капіталу підприємства. Перевищення величини статутного капіталу над величиною власного тягне за собою згідно з вказаними нормами негативні наслідки для підприємства. Ця проблема на сьогодні до кінця не вирішена і вимагає подальших досліджень. Певний вплив на розмір власного капіталу можуть мати зміни в обліковій політиці підприємства та виправлення помилок, допущених при складанні фінансової звітності за минулі роки, які впливають на величину нерозподіленого прибутку (непокритого збитку).

Таким чином, процес формування власного капіталу характеризується певними особливостями як з фінансової, так і з правової точки зору, що впливає на управлінський аспект фінансових рішень на підприємстві. Проблеми фінансового менеджменту щодо впливу неоплаченого та вилученого капіталу потребують подальшої розробки як у теорії, так і в практиці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Господарський кодекс України* // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 18, 19–20, 21–22, зі змінами та доповненнями.
2. *Цивільний кодекс України* // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 40–44, зі змінами та доповненнями.
3. *П(С)БО 1* – Положення (Стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом МФУ від 31.03.1999 р. № 87 // Все про бухгалтерський облік. – 2003. – № 14 (802).
4. *П(С)БО 2* – Положення (Стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс», затверджене наказом МФУ від 31.03.1999 р. № 87 // Все про бухгалтерський облік. – 2003. – № 14 (802).
5. *П(С)БО 5* – Положення (Стандарт) бухгалтерського обліку 5 «Звіт про власний капітал», затверджене наказом МФУ від 31.03.1999 р. № 87 // Все про бухгалтерський облік. – 2003. – № 14 (802).
6. *Бланк И. А.* Основы финансового менеджмента: в 2 т. – К. : Ника-Центр, Эльга, 2004. – Т. 1. – 624 с.
7. *Сопко В. В.* Бухгалтерський облік капіталу підприємства (власності, пасивів). – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
8. *Особливості формування фінансового капіталу підприємств* /Ю. М. Воробйов // *Фінанси України*. – 2001. – № 2. – С. 77–85.
9. *Отчет о собственном капитале : строка за строкой* / И. Назарбаева // *Бизнес. Бухгалтерия*. – 2007. – № 12. – С. 136–145.
10. *Чистые активы хозобществ : интрига продолжается...*/Е. Кушина // *Бизнес. Бухгалтерия*. – 2007. – № 12. – С. 32–38.